

Archived at the Flinders Academic Commons:

<http://dspace.flinders.edu.au/dspace/>

‘This is the peer reviewed version of the following article:

Αρσενίου, Ε. (2017). Το Παράδοξο της Άπειρης Ταυτότητας στον Νάνο Βαλαωρίτη. *Journal of Modern Greek Studies (Australia and New Zealand) — Special Issue*, 242–258.

Reproduced with permission of the publisher.

© 2017, Modern Greek Studies Association of Australia and New Zealand. All rights reserved.

Το Παράδοξο της Άπειρης Ταυτότητας στον Νάνο Βαλαωρίτη

Ελισάβετ Αρσενίου

The Paradox of Infinite Identity in Nanos Valaoritis: The subject of Nanos Valaoritis' writing is investigated through the theses of Whitehead and Deleuze on the construction of an infinite identity with binary direction, future and historic, passive and active, causal and effective. The paradox of this identity is that language itself exceeds the limits and restores them in an endless balancing of a limitless becoming, resulting in the loss (reversal) of the name. The personal uncertainty is an objective structure of the "pure Event", to the extent that it is moving in two directions simultaneously, thus fragmenting the subject to capture the "New". The *event*, along with the *extension*, the *intension* and the appearance of *eternal objects*, creates the conception of the New, which includes the form, the subjective aim (transitivity), and satisfaction (production of New, playable models, "counter-effectuation"), thus explaining the process of the unconscious, the humorous and "deterritorialized" in Valaoritis' writing.

Λέξεις-κλειδιά: Νάνος Βαλαωρίτης, υποκειμενικότητα, ταυτότητα, συμβάν, N. A. Whitehead, G. Deleuze.

Η δημιουργική παραγωγή της υποκειμενικότητας στα πλαίσια της λογοτεχνίας αποτελεί ένα από τα ζητήματα που απασχόλησαν περισσότερο, πυροδότησαν τις μεγαλύτερες αντιπαλότητες και δημιούργησαν τις εντονότερες αμφισβητήσεις στα νεώτερα και σύγχρονα χρόνια. Μάλιστα, το τέλος του προηγούμενου αιώνα μάς άφησε με μία διάθεση κριτικής για τη συστηματική επίθεση εναντίον των παραδοσιακών ανθρωπισμών που διενεργήθηκε ανελέητα κατά τη διάρκειά του. Η ανάγκη επανάκαμψης των ζητημάτων της λογοτεχνικής υποκειμενικότητας εμφανίζεται παισιωμένη από νέες συζητήσεις με χαρακτήρα πολιτικό, συλλογικό και μετα-ανθρωπιστικό που έχουν έλθει στο προσκήνιο στις μέρες μας.¹

¹ Ενδεικτικά, η υπέρβαση των σωματικών ορίων που αναλαμβάνει ο μετα-ανθρωπισμός δοκιμάζει τις δυνατότητες νέων ορισμών για τις κοινωνικές δομές μέσω λιγότερο ανθρωποκεντρικών και βιολογικών αρχών και περισσότερο κοινωνικών και ψυχολογικών συστημάτων ανεξαρτήτων από το σώμα, δημιουργώντας, προκλητικά, νέες προτάσεις για τη γλώσσα, την ταυτότητα, την ηθική και τη δικαιοσύνη (Wolfe).

Παρότι η αμφισβήτηση της φιλελεύθερης υποκειμενικότητας έχει ευνοήσει τον κριτικό λόγο περί εαυτού, πάντως η νεωτερική λογοτεχνία που θα μας απασχολήσει εδώ δεν είναι σε θέση να απεκδυθεί των ανθρωπίνων διαστάσεων της, ακόμη και αν έλκεται κατά καιρούς από έναν πρωτοποριακής προελεύσεως τεχνολογικό ουτοπισμό. Συγκεκριμένα, η λογοτεχνία του μοντερνισμού στις όψιμες εκδοχές της του τέλους του 20ού αιώνα αναλαμβάνει μία αυτο-ποιητική ή αυτο-αναφορική αναπαραγωγή της υποκειμενικότητας, όπως διατυπώθηκε αυτή από τη σύγχρονη φιλοσοφία.² Μάλιστα, στις εργασίες κυρίως των Deleuze, Guattari και Foucault αναπτύσσεται εναργέστερα μια υπονόμηση της έννοιας του κλειστού ολοκληρωμένου υποκειμένου, καταλήγοντας σε μία υποκειμενικότητα χωρίς υποκείμενο.³

Βεβαίως, πολλά οφείλουν οι παραπάνω στοχαστές, ιδιαίτερα ο Deleuze, στον σημαντικό Άγγλο φιλόσοφο Alfred North Whitehead, ο οποίος με το έργο του προβάλλει ήδη στις αρχές του 20ού αιώνα την αυτονομία του υποκειμένου, εκλαμβάνοντάς το ως αυτοποιητικό γεγονός με εσωτερικευμένη υπαρξιακή πραγματικότητα, παρότι σχετίζεται με άλλες εξωτερικές επικράτειες.⁴ Εμφανίζεται λοιπόν στον Whitehead όπως τον διαβάζουμε μέσω του Deleuze, καθώς άλλωστε και στον Spinoza,⁵ μια υπαρξιακή ολότητα που βρίσκεται την ίδια στιγμή σε σχέση με άλλες επικράτειες ή συμβάντα. Αυτός ο λόγος περί υποκειμένου εκδηλώνεται και πέραν του ατόμου αλλά και πριν από αυτό, με την έννοια του προ-μόνιμου και του προ-γλωσσικού, δημιουργώντας έναν ασυνείδητο, μεταβατικό, ερχόμενο εαυτό. Μάλιστα, η κριτική στο υποκείμενο ως την απόλυτη ουσία της ατομικοποίησης, αναπτύσσεται περαιτέρω μέσω ενός λόγου περί “σχιζοαναλυτικής υποκειμενικότητας” που προϋποθέτει πολλαπλά στρώματα υποκειμενικότητας σε μια πολυσύνθετη και πολυστοιχειακή χαρτογραφία. Ανοίγεται έτσι η πιθανότητα της δημιουργικής επιβεβαίωσης της χαράς σε έναν κόσμο βασάνου και μίσους, μέσω της συνύπαρξης και της βίωσης.⁶

² Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η έννοια της “αυτοποίησης” όπως χρησιμοποιείται από τον Félix Guattari ως προσδιορισμός του υπο-διαμόρφωσις υποκειμένου, μίας υποκειμενικότητας που αντιτίθεται στη βία την οποία αναλαμβάνει το μαζικό καπιταλιστικό εμπόριο της εξουσίας εναντίον των πιο βασικών χαρακτηριστικών των ζωντανών συστημάτων.

³ Φυσικά δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τις έμφυλες και/ή φεμινιστικές θεωρίες της υποκειμενικότητας που κινούνται σε παράλληλη τροχιά. Βλ. σχετικά Αρσενίου, 2008.

⁴ Στο βιβλίο του *Science and the Modern World* (1925) ο Whitehead δοκιμάζει την υπέρβαση της επιστημονικής υποκειμενικότητας μέσω της κριτικής της σύλληψης του κόσμου ως εμπειρίας αντικειμενικής, πλήρους και αφιλοκερδούς.

⁵ Στο τελευταίο μέρος της *Ηθικής* το ενδιαφέρον του Spinoza για την έννοια της “αληθινής μακαριότητας” (επικούρειος υλισμός) και η εξήγησή του πώς τα συναισθήματα πρέπει να αποσπαστούν από εξωτερικά αίτια και έτσι να τα υπερνικούν, προοιωνίζονται ψυχολογικές τεχνικές που αναπτύχθηκαν κατά τη δεκαετία του 1900. Η ιδέα του περί τριών ειδών γνώσης — γνώμης, λόγου και διαίσθησης — και η άποψή του ότι μόνον η διαισθητική γνώση είναι αιώνια γιατί παρέχει τη μέγιστη ικανοποίηση του νου, οδηγεί στην πρότασή του ότι όσο περισσότερο έχουμε επίγνωση του εαυτού μας και της Φύσης/Σύμπαντος, τόσο περισσότερο τέλειοι και ευλογημένοι είμαστε.

⁶ Με τη σχιζοανάλυση, όπως παρουσιάζεται τον *Αντι-οιδίποδα* και στα *Χίλια Επίπεδα*, ο Guattari επιδιώκει τη διερεύνηση των υλικών και κοινωνικών ροών της ψυχανάλυσης, συμπλέκοντας την εφεύρεση και τη δημιουργία, τη ρήξη, το σώμα και την ετερότητα, και έτσι συλλαμβάνοντας αποκαλυπτικά τη σειρά και τις συνάψεις της κάθε υποκειμενικότητας. Το υποκείμενο ως αυτοποιητικός μηχανισμός δεν

Επειδή μετά τον 20ό αιώνα η ρήξη και η μοναξιά είναι περισσότερο δοκιμασμένες θεωρητικά από την υποστήριξη και τη δημιουργική παραγωγικότητα, η νέα, “αυτοδιαχειριζόμενη” εκδοχή της υποκειμενικότητας ανοίγει δυνατότητες θετικής διεύρυνσης του λογοτεχνικού “εγώ” (Bains). Η αναγκαιότητα διερεύνησης αυτής της υποκειμενικότητας σε πλαίσια λογοτεχνικά είναι μεγάλη, καθώς η φιλολογία εξακολουθεί στην Ελλάδα ακόμη και στις μέρες μας να είναι περισσότερο περιγραφική και ελάχιστα ερμηνευτική και συμμετοχική ως προς τη λειτουργία του υποκειμένου στη λογοτεχνία. Η άποψη ότι το υποκείμενο στον μοντερνισμό, για παράδειγμα, είναι ανοιχτό, πληθωρικό, ασταθές κλπ. επαναλαμβάνεται και αναλύεται κειμενικά, αλλά σπανίως εξηγείται ουσιαστικά έτσι που να επιτρέπει στην ερμηνεία την ένταξη μη-φιλολογικών συμφραζομένων.

Συγκεκριμένα, υπάρχουν συγγραφείς που αρνούμαστε ή απωθούμε γιατί δεν κατανοούμε την ιδιάζουσα αντισυμβατική υποκειμενικότητά τους. Γι’ αυτό ακριβώς και φοβόμαστε όσους γράφουν με ένα εγώ ανοίκειο όπως π.χ. ο Σκαρίμπας ή ο Χειμωνάς, ή, σε αυτή την εργασία, ο Νάνος Βαλαωρίτης. Σε μια εποχή μάλιστα που η απροθυμία μας να κατανοήσουμε και να ενσωματώσουμε στις αναγνωστικές μας εμπειρίες ένα τέτοιο “εγώ”, ή, το χειρότερο, η διάθεσή μας να το απονευρώνουμε κανονικοποιώντας το γραμματολογικά και θεωρητικά ενισχύεται από μία αντίστοιχη απροθυμία εισόδου στον λόγο του “άλλου”, η ερμηνευτική αναγκαιότητα τέτοιων υποκειμενικοτήτων είναι ακόμη μεγαλύτερη. Πώς ακριβώς όμως δημιουργούνται αυτές;

1. Συλλαμβάνοντας το συμβάν

Θα επικεντρωθώ εδώ σε μία κυρίαρχη διαδικασία διαμόρφωσης της “υποκειμενικότητας χωρίς υποκείμενο”. Πρόκειται για αυτό που ονομάζουμε “συμβάν” (που σε ποικίλα συμφραζόμενα εμφανίζεται και με τον όρο “περιστατικό”). Το συμβάν, πολυσυζητημένο κατά τις τελευταίες δεκαετίες (από φαινομενολόγους, δομιστές, μεταδομιστές κ.ά.), αποτελεί συστατικό στοιχείο της αφήγησης (Prince, 28). Βεβαίως, υπάρχουν και άλλοι ορισμοί του συμβάντος που προσδίδουν μία διαφορετική, πιο διασπορική και φευγαλέα, προοπτική κατανόησής του. Κατά τον φιλόσοφο του “γίγνεσθαι” Gilles Deleuze, το συμβάν προκύπτει από ένα σύνολο συγκεκριμένων δυνάμεων και αποτελεί ένδειξη της εν ενεργεία και χαοτικής φύσης του κόσμου, μία μοναδική στιγμή παραγωγής σε μία συνεχή ροή αλλαγών που λαμβάνουν χώρα στον κόσμο (σύμπαν). Το συμβάν αποδίδει τη διαφοροποιούμενη υπόσταση των δυνάμεων αυτών στη ροή της παραγωγής τους και αναπτύσσεται σε δύο κυρίως βιβλία του φιλοσόφου, τη *Λογική της Σημασίας* (1969) και την *Πτύχωση ο Λάμπνιτς και το μπαρόκ* (1988).⁷

είναι μονάδα, είναι ζεύγος: εγώ και άλλος, ομιλητής και ακροατής, αυτός που περιγράφει το σύστημα και συγχρόνως αυτός που βρίσκεται εντός του.

⁷ Η πρώτη έκδοση του *Logique du Sense* γίνεται το 1969. Χρησιμοποίησα την έκδοση Deleuze 2004. Οι αριθμοί εντός τού κυρίως κειμένου παραπέμπουν σε σελίδες του συγκεκριμένου βιβλίου. Οι μεταφράσεις αποσπασμάτων που χρησιμοποιούνται είναι δικές μου. Είκοσι περίπου χρόνια αργότερα ο Deleuze γράφει το *Le pli – Leibniz et le baroque* (1988), στα ελληνικά Deleuze, 2006.

Το πρώτο βιβλίο, μία μελέτη για τη σημασία και την ασημασία μέσω των στωικών, του Lewis Carroll και του Antonin Artaud, στο ένατο κεφάλαιό του περιγράφει τη “μοναδικότητα” και την ιδεαλιστική φύση των συμβάντων:

Το συμβάν, άμεσα εμπλεκόμενο με την γλώσσα και τις ρηματικές της κυρίως πλευρές, είναι μία μοναδικότητα (το ιδανικό γεγονός) ή μοναδικά σημεία που συνιστούν μία μαθηματική καμπύλη· σημεία σταθμοί και σημεία διακύμανσης: λαίμοι μπουκαλιών, κόμποι, φουαγιέ, κέντρα, σημεία μείξης, συμπύκνωσης και βρασμού, δακρύων και χαράς, αρρώστιας και υγείας, ελπίδας και αγωνίας, ευαίσθητες στιγμές (προ-ατομικές, α-πρόσωπες, αν-εννοιακές). (Deleuze, 2004:52)

Στην *Πτύχωση* ο Deleuze αναπτύσσει τη θεωρία του συμβάντος. Στο κεφάλαιο με τίτλο “Τι είναι Συμβάν” (Deleuze, 2006:163–178) αναφέρεται άμεσα στον ορισμό του συμβάντος από τον Alfred North Whitehead.⁸ Εκεί περιγράφει τέσσερις συνθήκες για την ύπαρξη του συμβάντος: τον συνθετικό ακαθόριστο χωροχρόνο του, τις πολλαπλές του ιδιότητες, τη συμπερίληψη του “άλλου”, και τα υλικά του αντικείμενα. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη συνθήκη, που καλείται *επέκταση* (*extension*), υπάρχει όταν “κάποιο” γίνεται “ένα”, αφορά τις χωροχρονικές παραμέτρους που συμπεριλαμβάνουν άπειρες σειρές και δημιουργούν μία σύνθεση παρελθόντος και μέλλοντος ή, με τα λόγια του Deleuze, “είναι πάντοτε αυτό που μόλις έχει συμβεί και αυτό που πρόκειται να συμβεί και ποτέ αυτό που συμβαίνει”, δηλαδή αυτό που γίνεται σε έναν μη καθορισμένο χρόνο. Η δεύτερη συνθήκη, οι *εντάσεις* (*intentions*), υπάρχουν όταν το “κάτι” γίνεται “αυτό”, αναφέρεται στις ασώματες ιδιότητες των σωμάτων (ύψος, ένταση, ήχο, χροιά, αξία κλπ.) που προβάλλουν τη συνθεσιακή τους πολλαπλότητα. Κατά την τέταρτη συνθήκη, που περιγράφει τα αιώνια αντικείμενα, οι (*δι*)*εισδύσεις* (*ingressions*) των αντικειμένων στα συμβάντα είναι οι τρόποι που ο χαρακτήρας των συμβάντων διαμορφώνεται μέσω του “είναι” των αντικειμένων. Τα αιώνια αντικείμενα είναι οι δυνάμει ιδιότητες των πραγμάτων, που γίνονται πραγματικά αντικείμενα όταν πραγματωθούν σωματικά. Μπορεί να είναι ιδιότητες (χρώμα, ήχος, συνδυασμός συλλήψεων), μορφές που καθορίζουν την έκταση (π.χ. πυραμίδα, κώνος) ή πράγματα που μπαίνουν στην ύλη κόβοντάς την (χρυσός, μάρμαρο, διαμάντι κλπ.).

Η τρίτη συνθήκη, που μας ενδιαφέρει περισσότερο γιατί αφορά τη διαμόρφωση της ατομικότητας, η *εννόηση – σύλληψη* (*prehension*), αναφέρεται στην ιδέα του ατόμου του Whitehead με έμφαση στη δημιουργικότητα ή στην παραγωγή των νέων συμβάντων. Εδώ συναντάμε τη θεωρία της *εννόησης/σύλληψης* που αναπτύσσει

⁸ Ο Whitehead αναπτύσσει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το συμβάν σε δύο κείμενά του, την *Έννοια της Φύσης* (*The Concept of Nature* 1920) και τη *Διαδικασία και Πραγματικότητα* (*Process and Reality* 1929). Η οντολογία του Whitehead είναι βασισμένη σε μία διαδικασία αλληλεξαρτώμενων και αλληλοσχετιζόμενων συμβάντων. Όλες οι φυσικές οντότητες μεταβάλλονται και εξελίσσονται και άρα κάθε παραδοσιακός λόγος περί “ουσίας” ή “υπόστασης” δεν αποτελεί παρά αφαίρεση που περιγράφει τα συμβάντα αυτά. Στο σημείο αυτό ο ορισμός του συμβάντος που θα αναπτυχθεί θα βασίζεται στον τρόπο με τον οποίο ο Deleuze διάβασε τον Whitehead.

ο Whitehead στο βιβλίο του *Διαδικασία και πραγματικότητα*.⁹ Εννόηση είναι η “εμπειρία”, ή το συναίσθημα, ή η έννοια που ο Deleuze καλεί “*affect*” (διάθεση, συγκίνηση) και σημαίνει “κάθε (συνειδητή ή ασυνειδητή) λήψη υπόψην’ ή ‘υπολογισμό’ του άλλου, κάθε συμπερίληψη έτσι ώστε αυτός που εννοεί/(συλ)λαμβάνει να επηρεάζεται από αυτό που εννοείται”. Μία εννόηση/σύλληψη είναι μία ουσιαστική, σχεδόν βιολογική, σχέση ανάμεσα σε οντότητες.

Ο κόσμος βρίσκεται σε διαδικασία αέναου γίνεσθαι, αλληπάλληλων γεννήσεων και αφανισμών. Η συνείδηση που σε μια ορισμένη στιγμή έχουμε, συνίσταται από στιγμιαίες ρανίδες εμπειρίας όσων γεννιούνται και αφανίζονται, από τα οποία δημιουργείται το γίνεσθαι του κόσμου· όπως, ας πούμε, τα ηλεκτρόνια ή τα κουάρκ σε υποατομικό επίπεδο. (Τερζάκης)

Η υπόσταση του ατόμου καθορίζεται, συνεπώς, από ακαριαία συμβάντα με περιεχόμενο εμπειρίας, συναισθήματος ή αίσθησης όπως αυτά αναπτύσσονται ως ακαριαίος χωροχρόνος — και όχι σε ακαριαίο χωροχρόνο. Το άτομο δεν είναι το πεδίο ή ο τόπος των συμβάντων, αλλά παράγεται από τα συμβάντα. Όπως μάλιστα συνυφαίνονται μέσα από τη ροή της εμπειρίας και τις διαρκείς μεταβιβάσεις ενέργειας, τα συμβάντα των ατόμων καθορίζουν την εξελισσόμενη διαμόρφωσή τους και τη σχέση μεταξύ τους. Βεβαίως, είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι για τον Whitehead η εμπειρία λίγη σχέση έχει με τη συνείδηση, εφόσον οι ατομικότητες που απασχολούν τον φιλόσοφο αφορούν λιγότερο τα νοήμονα όντα και περισσότερο τις απλούστερες και γενικότερες μορφές ζωής. Η ασυνείδητη εμπειρία, που μπορεί να συνδεθεί με την μπερξονική *ενόραση*, την *συνειδησιακή ροή* (*stream of consciousness*) του William James, και το χουσερλιανό *βίωμα*, είναι μάλιστα πολύ κοντά στην έννοια της εννόησης/σύλληψης (λήψης).

Ο Φώτης Τερζάκης συμπεραίνει:

Το άτομο ως οντότητα είναι, λοιπόν, μια *πράξη*: η πράξη δια της οποίας συγκροτεί τον εαυτό του εισδεχόμενο μέσα του όλο το παρελθόν (παρελθούσες πραγματικές οντότητες ως *αντικειμενικά δεδομένα* για το βίωμά του) και συγκαθορίζοντας όλο το μέλλον (μέσα από την *αντικειμενοποίησή* του για το βίωμα μελλουσών ‘πραγματικών οντοτήτων’). Η διαδικασία συγκρότησης της ατομικότητας – οντότητας κατ’ αυτό τον τρόπο αποκαλείται από τον Whitehead *συγκεκριμενοποίηση*.¹⁰

Το υποκείμενο κατά Deleuze/Whitehead είναι συνεπώς ένας τύπος εναπόθεσης, ένα πεδίο, μία δεξαμενή. Έτσι φαίνεται μέσα στις αντανakλάσεις, τα ίχνη, τις πρισματικές παραμορφώσεις, τις προοπτικές, τα κατώφλια, τις διπλώσεις, τις πτυχώσεις, τα πεδία που προβλέπουν ψυχική ζωή:

⁹ Αναφέρομαι στη μετάφραση του βιβλίου από τον Φώτη Τερζάκη και χρησιμοποιώ τη δική του απόδοση των όρων (Whitehead, 2013).

¹⁰ Έτσι μεταφράζει ο Τερζάκης την έννοια του “concrecence”, στις σημασίες του οποίου περιλαμβάνεται και η βιολογική έννοια της *σύμφυσης*, δηλαδή της συγκόλλησης, της συσσωμάτωσης οστών ή ζωτικών οργάνων.

Για τον Whitehead το άτομο είναι δημιουργικότητα, διαμόρφωση ενός Καινούργιου. Όχι πλέον κάτι το αόριστο, ούτε το δεικτικό. Αλλά το προσωπικό. Αν αποκαλέσουμε ‘στοιχείο’ αυτό που έχει μέρη και είναι ένα μέρος, αλλά και αυτό που έχει εγγενείς ιδιότητες, θα πούμε ότι το άτομο είναι μία ‘σύμφυση’ στοιχείων. Διαφέρει από μία σύμπλεξη ή σύζευξη, είναι μία *λήψη* [*prehension*]: ένα στοιχείο είναι το δεδομένο, το *datum* ενός άλλου στοιχείου που το λαμβάνει. Η λήψη είναι η ατομική ενότητα. Κάθε πράγμα λαμβάνει τα προηγούμενά του και τα συνακόλουθά του και, προϊούσης της λήψης, λαμβάνει έναν κόσμο. Το μάτι είναι μια λήψη του φωτός. Τα έμβια όντα λαμβάνουν το νερό, τη γη, τον άνθρακα και τα άλατα. Σε κάποια στιγμή η πυραμίδα λαμβάνει τους στρατιώτες του Βοναπάρτη (σαράντα αιώνες σας βλέπουν) και αντιστρόφως. [...] Έτσι τα *data* μιας λήψης είναι τα δημόσια στοιχεία της, ενώ το υποκείμενο είναι το εσώτερο ή ιδιωτικό στοιχείο, που εκφράζει την αμεσότητα, την ατομικότητα, την καινοποία. (Deleuze, 2006:167)

Η θεωρία του συμβάντος, όπως επεκτείνεται από τον Deleuze στην *Πτύχωση* και προκύπτει κυρίως από τον Whitehead, στηρίζει την έννοια αυτή της υποκειμενικότητας που βασίζεται σε μετα-ευκλείδεια δεδομένα ή, σύμφωνα με νεώτερες προτάσεις, με την κβαντική μηχανική (Christiaens). Με βάση την έννοια της λήψης, το συμβάν ορίζεται από τον Deleuze ως “πλέγμα λήψεων” που διαμορφώνει το υποκείμενο ως λαμβάνον (όπως προκύπτει και από τη “μονάδα” του Leibnitz). Ο Deleuze γράφει:

το συμβάν είναι αδιαρρήκτως η εξαντικειμενίκευση μίας λήψης [εννόησης] και η εξυποκειμενίκευση μιας άλλης. Είναι συγχρόνως δημόσιο και ιδιωτικό, εν δυνάμει και εν ενεργεία, συμμετέχον στο γίνεσθαι ενός άλλου συμβάντος και το υποκείμενο του ίδιου του τού γίνεσθαι. (Deleuze, 2006:168)

Μαζί με την έκταση (χωροχρόνους), τις εντάσεις (ιδιότητες), την εννόηση (σχέσεις) και τις εισδύσεις (τα αντικείμενα), το άτομο ως συμπαράγωγο συμβάντων διαθέτει τρία βασικά χαρακτηριστικά. Καταρχήν, τη μορφή, τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο λαμβάνει το *datum*. Το υποκείμενο λαμβάνει ενεργώς το ειλημμένο (ως συναίσθημα, αποτίμηση, σχέδιο, συνείδηση κλπ.), και το ειλημμένο ως δράση διπλώνει στο υποκείμενο, το όνομα, δηλαδή, του υποκειμένου κρύβει μέσα του τη δυναμική του ως απaréμφατο απρόσωπο, προ-ατομικό, αλλά και κενό. Η “υποκειμενική μορφή” αφορά στον τρόπο της λήψης: εδώ εμφανίζεται μια κλιμάκωση των υποκειμενικών μορφών η οποία, ξεκινώντας από την απλή συγκίνηση και περνώντας από επιδιώξεις, αποτιμήσεις, εναντιότητες και αποστροφές, οδηγεί — σε ελάχιστες περιπτώσεις — στη συνείδηση.¹¹ Το δεύτερο χαρακτηριστικό του ατόμου είναι η μεταβατικότητα: η υποκειμενική στόχευση εξασφαλίζει τη μετάβαση από το ένα *datum* στο άλλο μέσα σε μία λήψη, ή της μίας λήψης στην άλλη μέσα σε ένα γίνεσθαι, και ενθέτει το παρελθόν σε ένα παρόν διογκωμένο από μέλλον. Το τρίτο χαρακτηριστικό

¹¹ Κατά τον Τερζάκη, η κλιμάκωση των εννοήσεων (λήψεων) καθορίζεται από το εάν αυτές είναι θετικές, δηλαδή συμπεριλαμβάνουν το παρελθόν βιώνοντας τα βιώματα των προηγούμενων στιγμών ή αρνητικές, δηλαδή αποκλείουν συγκεκριμένα στοιχεία βιωμάτων ή συγκινήσεων, το οποία όμως μπορεί να επιστρέψουν ως απωθημένα (Τερζάκης).

της ατομικότητας του Deleuze είναι η επιδίωξη της ικανοποίησης μέσω της δυνατότητας αναπαραγωγής, και εντέλει της παραγωγής του νέου, της νεωτερικότητας. Η ατομική αυτή ευχαρίστηση, στην οποία συγκλίνουν θετικές και αρνητικές εννοήσεις, αφορά τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο γεμίζει από τον εαυτό του φτάνοντας σε μία ιδιωτική ζωή όλο και πλουσιότερη (Deleuze, 2006:168).

Συμπερασματικά, η ατομική οντότητα που παράγει την πράξη του κειμένου συνίσταται από απρόσωπη και προ-ατομική ρηματική ενέργεια, είναι μεταβατική και κινείται από την ικανοποίηση με σκοπό την παραγωγή του καινούργιου, του νέου, ως σύγκλιση θετικής και αρνητικής εννόησης, αποδοχής συγχρόνως και απόρριψης. Σκοπός μας είναι στα πλαίσια της ανάγνωσης της λογοτεχνίας να εντοπίσουμε την ατομική οντότητα του κειμένου, να συλλάβουμε το συμβάν του. Μέσω αυτού μπορεί να γίνει φανερός ο τρόπος διαμόρφωσης της νεωτερικότητας, της οποίας το υποκείμενο βιώνει το παράδοξο του καθαρού γίνεσθαι. Αυτό το παράδοξο αφορά την άπειρη ταυτότητα (με την έννοια, μάλλον, της άπειρης ταύτισης εντός του εγώ όλων των κατευθύνσεων ή σημασιών την ίδια στιγμή, μέλλοντος και παρελθόντος, χθες και αύριο, περισσότερο και λιγότερο, πολύ και λίγο, ενεργητικού και παθητικού, αιτίας και αποτελέσματος). Λαμβάνοντας διαρκώς, το εγώ που γράφει διαμορφώνει μία σχεδόν βιολογικά παραγόμενη νέα γραφή: είναι η γλώσσα που προσδιορίζει τα όρια αλλά και αυτή που υπερβαίνει τα όρια και τα αποκαθιστά στην άπειρη ισορροπία ενός χωρίς όρια γίνεσθαι (Deleuze, 2004:4–5).

Επιλέγω να μιλήσω για τον Νάνο Βαλαωρίτη, έναν από τους πιο παραγωγικούς και ιδιότυπους σύγχρονους Έλληνες συγγραφείς, γιατί πιστεύω ότι η γραφή του αποδίδει ακριβώς την ταυτότητα ως γίνεσθαι με όρους ντελεζιανούς, τόσο με την έννοια της “ικανοποίησης” όσο και αυτή της “νεωτερικότητας” ως ηθικού και αισθητικού αιτήματος. Τα κείμενα του Βαλαωρίτη αποτελούν παραδείγματα πραξικότητας της γραφής, δραματικής της εκτύλιξης, ώστε να αποδίδουν τη νεωτερική υποκειμενικότητα που έως τώρα περιγράψαμε. Όπως φαίνεται από τις τροποποιήσεις του συγγραφικού “εγώ” εντός των κειμένων του Νάνου Βαλαωρίτη (από τον ανώνυμο συγγραφέα της μυθιστοριογραφίας του που διαθέτει μία πολώνυμη υπόσταση, στην άρση της αντίθεσης ατομικού και συλλογικού, στην υπονόμευση του λυρισμού, στις μεταμορφώσεις και την πολλαπλότητα του ποιητικού υποκειμένου), η γραφή του υπερβαίνει το ιδανικό του στατικού και πανταχού παρόντος υποκειμένου, εισάγοντας ένα “εγώ” που διαμορφώνει την εμπειρία του μέσα από το γίνεσθαι των λήψεων, σκοπών και απολαύσεων. Ένα αρχικό παράδοξο, πάντως, περισσότερο λογικό και πραγματολογικό παρά φιλοσοφικό, είναι η συνύπαρξη ενός θεωρητικού και συστηματικά σκεπτόμενου εγώ — αναγνώστη της ίδιας του της γραφής της οποίας την πραξικότητα αντιλαμβάνεται, και ενός επεκτεινόμενου πραξικού εγώ που δημιουργείται από τη γραφή. Θα αναφερθώ ξεχωριστά στις δύο αυτές αποκλίνοσες, αλλά συνδεόμενες στο πρόσωπο του συγγραφέα, πλευρές.¹²

¹² Ευχαριστώ τον Μιχάλη Τσιανίκα για την οξυδερκή παρατήρηση που εδώ υιοθετώ.

2. Κείμενα που εκφράζουν θεωρίες: Μερικές δοξασίες

Ξεκινώ καταρχήν με ένα απόσπασμα από το “Ανώνυμο ποίημα του Φωτεινού Αηγιάννη” (Βαλαωρίτης, 1974), ένα κείμενο που προσδιορίζει ποιητικά τη θέση του Βαλαωρίτη αναφορικά με την ποιητική του Σεφέρη αλλά και του Ελύτη, και αποτελείται στο σύνολό του από μοναδικά βιώματα και εννοήσεις, εκκρίσεις μοναδικών στιγμών στον παροντικό χρόνο. Σε μία συμπύκνωση περιγράφεται λοιπόν στο εν λόγω κείμενο μία ροή απόδοσης της γραφής ως συμβάντος που προκύπτει από μία διαδικασία εννόησης/σύλληψης, εμπειρίας και ανανέωσης. Στο ποίημα αυτό πραγματοποιείται η ανάπλαση των χαρακτηριστικών των συμβάντων (του χωροχρόνου, των ιδιοτήτων και των αντικειμένων τους):

Και με στοιχειώνουν τα λόγια αυτών που θαυμάζω
και αλλάζω διορθώνω ξαναγράφω τα λόγια τους
και τα κάνω δικά μου.

Ναι, τα κάνω δικά μου τα χωνεύω τ' αλλάζω· κι έρχομαι
ανυπόδητος ταπεινός στο ναό για προσκύνημα· υποβάλλω
τα σέβη μου· παραβάλλω αφαιρώ και προσθέτω· γεμίζω
κενά διαγράφω αφαιρώ μια παράγραφο προσθέτω μίαν άλλη
κάνω τη σκέψη πιο έντονη την εντύπωση τη συγκίνηση
την πλοκή διασκευάζω· απ' τ' αυλάκι του βγάζω το λόγο
σ' άλλη κοίτη τον βάζω· υποτάσσω στα μέρη το σύνολο
και λύνω και κόβω και δένω με θράσος προσθέτω επιφάνεια
και βάθος· κι άλλα μέρη μακραίνω κι αλλού συντομεύω·
καταργώ διαστρεβλώνω παρεμβάλλω ερμηνείες δικές μου
τη διαδοχή της γραφής ανατρέπω· τη σειρά δεν την σέβομαι·
ελεύθερα διασκευάζω το λόγο· δε σέβομαι τη συνέχεια·
αναστατώνω τη ζωή των γραμμάτων· σκανδαλίζω τα πνεύματα
περιβάλλω το ναό της γραφής με αγάπη· κάστανα δε χαρίζω·
κι' απ' το λόγο στο λόγο ξανάρχομαι· διαγράφω μια μεγάλη
καμπύλη κι' επιστρέφω στον λόγο μου· καταστρέφω εξαλείφω
το στόχο, το λόγο· και στη θέση του βάζω τον αβίωτο βίο
το παράλογο τόλμημα την τρελή περιπέτεια τη διάρρηξη·
το κόκκαλο το μεδούλι το λόγο σπασμένο ανοιγμένο
απ' τα δόντια του σκύλου που φοβερίζει θυμώνει αγριεύει
και πετάει στον αέρα το κόκκαλο και κατόπιν το θάβει
για να πάει να το βρει άλλη ώρα· (Βαλαωρίτης 1974:20–21)

Ο ποιητής τρώει, χωνεύει κι αλλάζει τα λόγια των άλλων σε μία ταχύτητα διαρκούς μετάλλαξης και χρήσης της ενέργειάς τους· αποκηρύσσει τις ανθρώπινες ιδιότητες της λογικής και ανθρωπίνως παραγόμενης γραφής· δεν λειτουργεί γραμμικά, δεν τοποθετείται σε μία συγκεκριμένη χρονική θέση. Η πράξη του είναι επαναστατική, παράλογη, τολμηρή και “τρελή”· η εκρηκτική αυτή περιπέτεια ενσωματώνεται στη συγγραφική του δράση. Ο ναός της γραφής, που επαναστατικά περιβάλλεται με αγάπη, είναι ο ναός του “Τίποτα, του άπειρου, του κενού και του άδειου”

(σ. 18). Ο ποιητής καμπυλώνει την πορεία του και σαν κύμα επιστρέφει πίσω στον λόγο· αυτός είναι ο άστοχος στόχος του. Ο λόγος του είναι πλέον ένα κόκκαλο που αφού πεταχτεί στον αέρα θάβεται για να ξαναβρεθεί. Κι ο ίδιος είναι ένας άγριος σκύλος που πέφτει με αγάπη και τρόμο πάνω στο νόημα του ποιητικού λόγου. Η γραφή δεν είναι άλλωστε βγαλμένη από την ψυχή, τα σωθικά, το αίμα ή τη σάρκα, αλλά από τα κόκαλα της ίδιας της γλώσσας και μόνο ένας σκύλος μπορεί δεόντως να εκτιμήσει την υπόστασή της αυτή.¹³

Εικ. 1. Βαλαωρίτης, 2005:35

Στο χρονολογικά συγγενές αφήγημα “Ιχνη προσωδίας στο τελευταίο τραίνο του τσάρου για τη Σιβηρία” (Βαλαωρίτης, 1980:64–74) το άτομο – οντότητα του κειμένου που υφίσταται μέσω της γραφής “συμφύε” (Βαλαωρίτης, 1980:7):

Είμαι ο χαμένος χαμαιλέοντας στο εσωτερικό της οσμής του: Είμαι ο άνθρωπος-ποτήρι ο άνθρωπος πληθωρισμός, ο άνθρωπος-ξενοδοχείο, ο ξεβράκωτος άνθρωπος του Νεάντερταλ, των δικτατοριών και της χοάνης των εφημερίδων... Είμαι ο άνθρωπος-δικαιολογία πρόχειρη, που σπατάλησε τη ζωικιά του ουσία σε ανεπανόρθωτα και δευτερεύοντα δαπανηρά εγχειρήματα: από μέσα μου ανατέλλει το γυμνό, γδαρμένο κορμί της αλήθειας – βασανισμένο πρόσωπο της Αφροδίτης των μαρτυριών. (Βαλαωρίτης, 1980:106)

¹³ Δεν είναι τυχαία ως προϊστορία εδώ η σχέση του σκύλου και των κοκάλων της γραφής με το μυθιστόρημα του Νάνου Βαλαωρίτη *Απ’ τα κοκάλια βγαλμένη* (Βαλαωρίτης, 1982). Το βιβλίο, σύμφωνα με τον συγγραφέα (πρόλογος επίλογος της δεύτερης έκδοσης, σ. 2), γράφτηκε το 1961 και παραλληλίζεται με το *Le Chiendent* (1933), ταξιδιωτικό αντιμυθιστόρημα του Raymond Queneau, που μεταφράζεται στα ελληνικά ως “Σκυλόχορτο”, ζιζάνιο, χόρτο βλαβερό στις καλλιέργειες λόγω του ανεπτυγμένου ριζώματός του· το έργο αυτό του Queneau παραπέμπει, για τον Βαλαωρίτη, στη δυσκολία και την αμηχανία της διγλωσσίας. Η αναλογία του ποιητή με σκύλο δεν έχει στόχο τη δημιουργία μίας νέας ταυτότητας τόσο, όσο την ανεύρεση μίας ζώνης εγγύτητας μεταξύ των πραγμάτων, μίας απρόβλεπτης και μη προϋπάρχουσας άρσης της διαφοράς τους. (Deleuze, 1997:1). Για μία αναλυτικότερη ντελεζιανή ανάγνωση του έργου του Βαλαωρίτη, βλ. Αρσενίου, 2016:159–160.

Τα ονοματικά συστήματα με πρώτο συνθετικό του “άνθρωπος” δημιουργούν τεχνητές ονοματικές συνθέσεις που κινούνται στα γραμματικά όρια προσθετικής ενίσχυσης του φυσικού προσώπου/ονόματος. Οι επιθετικοί προσδιορισμοί αποδίδονται από τις ταχείες (σιδηροδρομικές) αυτές ονοματικές συνθέσεις. Μια τέτοια γραμματική μεταμόρφωση του υποκειμένου, που ενδεικτικά πραγματοποιείται εικονικά στο παραπάνω σκίτσο του Βαλαωρίτη (εικ. 1), απεγκλωβίζει το εγώ – ομιλητή από τη στατική, προσδιορισμένη, ολοκληρωμένη του υπόσταση, και το μεταθέτει μετακινώντας το διαρκώς και τροποποιώντας το. Η πολυδύναμη εννοιακά και χρονολογικά ταυτότητα του “εγώ” της γραφής εικονοποιείται μετωνυμικά σε μία ατέλειωτη σειρά συγγραφικής ανωνυμίας, όπως φαίνεται ενδεικτικά στο εξής απόσπασμα από τα *Σπασμένα χέρια της Αφροδίτης της Μήλου*:

Είμαι ένας ανώνυμος Έλληνας, τι σημασία έχει το όνομά μου, Αλέξανδρος, Αχιλλεύς, Άγγελος, Ιάκωβος, Παναγιώτης, Νικόλαος, Γεώργιος, Κωνσταντίνος, Δημήτριος, Ιωάννης, Σπυρίδων, Θεόδωρος, Αριστομένης, Αθανάσιος, Ηλίας, Στέφανος, Δημοσθένης... Ήμασταν όλοι ποιητές, όλοι Αθηναίοι, από κάπου αλλού. Όλοι δυστυχημένοι, ρομαντικοί, μελαγχολικοί, ξενόφερτοι, μορφωμένοι, εύγλωττοι, οργισμένοι, τουρκομάχοι... αλκοολικοί... εύθικτοι... επιπόλαιοι... φαντασιόπληκτοι... (Βαλαωρίτης, 2002:218)

Ο “ανώνυμος” συγγραφέας είναι όλα όσα μπορεί να είναι και όλα όσο μπορεί να κάνει ένας Έλληνας συγγραφέας. Σε μία αυτοκριτική και απολογητική στιγμή, ο συγγραφέας σχολιάζει την τεχνική του διαφοροποιούμενος από τις συνήθεις φροντίδες δομής και πλοκής: το κείμενό του δεν έχει ούτε τη δομική συνέπεια, ούτε την προσωποκεντρική ροπή των συνηθισμένων κειμένων:

Ξέρω τι μπορεί να μου κατηγορήσουν σ’ αυτό το κεφάλαιο, ότι δεν χειρίζομαι τον μυθιστορηματικό λόγο σωστά, δεν έχω σταθερά περιβάλλοντα. Ο λόγος μου δεν έστεκε, ήταν ασταθής και έρεε. Ανοίγω συχνά παρακλάδια, παρεκβάσεις, παρακάμπτω σκηνές, δεν ακολουθώ ιστορική συνέχεια, δεν έχω, ώ αμάρτημα τρισεμίγιστο, ψυχολογία προσώπων. Τα πρόσωπά μου είναι τύποι, δεν είναι χαρακτήρες, είναι όπως οι επικοί ήρωες, μονόχνοτοι, μονομανείς κι ακολουθούν τα ένστικτά τους, καλά, κακά κι αδιάφορα. Δεν έχουν ηθικό έρεισμα άλλο από μian ανασφάλεια και περιθωριακή ψυχολογία. Είναι και αυτά τα ίδια πρόσωπα ασταθή, κυμαίνονται ανάμεσα στην ύπαρξη και την ανυπαρξία, όπως άλλωστε όλοι μας, δεν είναι έτσι, φίλοι μου αναγνώστες, υποκριτικά μου αδέρφια, καθώς έγραφε ο ποιητής; (Βαλαωρίτης, 2002:238)

Η αστάθεια που επιλέγει ο Βαλαωρίτης ως κεντρική ιδιότητα των προσώπων του τα αποσυνδέει από τη μοναδικότητα και τους προσδίδει νομαδικά χαρακτηριστικά.¹⁴

¹⁴ Ο νομάδας έχει μια περιοχή, ακολουθεί τις συνήθεις διαδρομές, πηγαίνει από το ένα σημείο στο άλλο, δεν είναι αδαής των σημείων (σημεία νερού, μονάδες κατοικίας, σημεία συγκέντρωσης κλπ.). Αλλά το ερώτημα είναι ποιες είναι οι αρχές και ποιες οι συνέπειες στη νομαδική ζωή. Κατ’ αρχάς, παρότι τα σημεία καθορίζουν διαδρομές, είναι απολύτως εξαρτώμενα από τις διαδρομές που καθορίζουν: το αντίθετο συμβαίνει με τη συμβατική ζωή. Το σημείο του νερού εντοπίζεται μόνο με σκοπό να μείνει πίσω. Κάθε σημείο είναι μία προώθηση και υπάρχει μόνο ως μία προώθηση. Μια διαδρομή βρίσκεται πάντα ανάμεσα σε δύο σημεία, αλλά ό,τι μεσολαβεί έχει αναλάβει όλη τη συνοχή και απολαμβάνει τόσο την αυτονομία και τη δική του κατεύθυνση. Η ζωή του νομάδα είναι το *Intermezzo* (Deleuze & Guattari, 1987:380).

Κάθε του, μάλιστα, διαβεβαίωση ότι τα πρόσωπά του είναι “τύποι” υπονομεύεται από την εφαρμογή της παρατήρησής του σε “όλους μας”, τόσο τον ίδιο, δηλαδή, όσο και τους αναγνώστες του.¹⁵ Τα “εγώ” του συγγραφέα και των αναγνωστών, αντί να κλείσουν ενώπιον ενός δυνάμει συναπτικού και συγκλίνοντα κόσμου με προκαθορισμένη αρμονία και περιχαρακωμένο εαυτό τον οποίο εκφράζουν εσωτερικά, τώρα ανοίγονται, υπονομεύοντας λογοτεχνικές και ηθικές συμβάσεις και επιταγές ολοκλήρωσης, και παραμένουν ανοικτά με αστάθειες και παραφωνίες μέσα από τις αποκλίνουσες σειρές και τα αποσυγκολούμενα σύνολα που τους τραβούν διαρκώς έξω από τον εαυτό τους (βλ. εικ. 2). Το “μοναδικό” θέμα, όπως το θέτει ο Deleuze, γίνεται έτσι “νομαδικό” θέμα.

Εικ. 2. Βαλαωρίτης, 2005:200

3. Θεωρίες που εκφράζονται ως κείμενα: Κειμενική πραξικότητα

Περνώντας τώρα σε ένα εγώ που εννοεί και συλλαμβάνει διπλώνοντας μέσα του όσα εννοεί, αναφερόμαστε πλέον στο “εγώ” που παράγεται μέσα από τη γραφή, στο πραξικό υποκείμενο των κειμένων του Βαλαωρίτη. Καθώς το υποκείμενο αποκτά νομαδική υπόσταση, λαμβάνει χώρα η προδοσία του γραπτού λόγου, μέσω της υπονόμησης του φορέα του. Το εγώ κρύβεται, μεταμφιέζεται, χάνεται, εσωτερικεύει, συλλαμβάνει ασύνδετα δεδομένα σε κάθε σημείο της κίνησής του — στο τραίνο της σκέψης, αλλά και στο τραίνο των φλεβών και αρτηριών — που τον μεταλλάσσουν

¹⁵ Στο πασίγνωστο προοιμακό ποίημα “Προς τον αναγνώστη” των *Ανθέων του Κακού* (1857), ο Baudelaire κάνει τον αναγνώστη συνένοχο στην “απρέπεια” που ακολουθεί, γεγονός που είχε αποτέλεσμα πολλά από τα έργα της συλλογής να λογοκριθούν σε μεταγενέστερες εκδόσεις. Ο τελικός στίχος του ποιήματος αναφέρθηκε αργότερα στον στίχο 76 της *Ερημης Χώρας* του Eliot, χαρακτηρίζοντας την παρακμή της σύγχρονης εποχής.

διαρκώς: μικραίνει και μεγαλώνει (ποτήρι – ξενοδοχείο), δημοσιοποιείται (εφημερίδων – δικτατοριών) και ιδιωτικοποιείται (εσωτερικό της οσμής). Ο λόγος του δεν είναι στόχος ή ζωτική αιτία, αλλά “πρόχειρη δικαιολογία” χωρίς λογική που αναδεικνύει τη βασανισμένη αλήθεια. Τέλος:

Κινούμαι άσχετα από οτιδήποτε άλλο... δε με ξεγελούν οι ματιές, τα ύφη, τα υπονοούμενα... ξέρω πως η διάρκεια των ωρών μου είναι περιορισμένη σε κύτταρα... για μένα μένεις ασύλληπτη, όπως πάντα πάνω στην συνουσία... (Βαλαωρίτης, 1980:106-7)

Η οντότητα του κειμένου κινείται και έλκει προς δυο κατευθύνσεις ταυτόχρονα μέσα από τη σύμφυση (συγκειμενοποίηση) των δύο χρονικών στιγμών του πίσω και μπρος, του πριν και μετά. Δεν πηγαίνει μπρος χωρίς να πηγαίνει πίσω, η κίνησή του δεν επηρεάζεται από τίποτε άλλο παρά την ίδια του την υπόσταση, και αυτήν καθορίζει. Η σημασία/νόημα προκύπτει από την κυτταρική σύνθεση του “εγώ” όσο αυτό κινείται ταυτοχρόνως σε πολλές κατευθύνσεις, η επιβεβαίωση των οποίων συνιστά το παράδοξο. Το καθαρό γίνεσθαι, το χωρίς όρια, μπορεί να αποδίδει μία σχέση ουσιαστική για τη γλώσσα, όπως στην περίπτωση της ροής του λόγου ή ενός άγριου λόγου που κυλάει ασταμάτητα πάνω στο σημαινόμενο του:

Το παράδοξο σταθεροποίησε την πορεία του και φτάνει ως τα έσχατα του εαυτού του — το καντήλι της αναζήτησης σβήνει το βλέμμα της βιασύνης... αλλά δεν θα συγχωρεθεί έτσι εύκολα για αυτό που δεν έκανε. (Βαλαωρίτης, 1980:107)

Η σταθεροποίηση του παραδόξου αφορά αποκλειστικά μία ισορροπία στις δύο πλευρές της καταστροφής μεταξύ αναζήτησης και βιασύνης. Αν αναζητάς πάρα πολύ θα χαθείς ακόμη και βρίσκοντας αυτό που ψάχνεις, αν βιάζεσαι θα χάσεις αυτό που ψάχνεις. Ο ρυθμός είναι πολλαπλός, αργός και ιλιγγιώδης, μεταβιβάζοντας διαρκώς ενέργεια στις άπειρες λήψεις και μικροσκοπικές έως μακροσκοπικές σωματικές μεταλλάξεις:

Είμαι το απειροελάχιστο ψίχουλο που χτυπάει την πόρτα μου για να του ανοίξω εγώ στον μικροσκοπικό μου εαυτό οικοδεσπότης. (Βαλαωρίτης, 1980:106)

Έτσι δημιουργείται πληθωρικά μέσα στο γίνεσθαι του χωροχρόνου ένα “άνωνμο” ερατικό εγώ που υφίσταται οδυνηρά όλες τις διαδικασίες της μεταλλαγής για να αποδώσει σε πράξη τη στρωματογραφία της ελληνικής γραφής. Το νομαδικό υποκείμενο χρειάζεται για να επιβιώσει έναν χώρο εναλλακτικό, έναν τόπο κινητικότητας που αντιτίθεται στα στατικά και προσδιορισμένα όρια, στην παρούσα συνθήκη έναν χώρο κειμενικότητας:

Τι ανέχομαι και τι δεν ανέχομαι
είναι μια σημασία που αποδέχομαι
ό,τι άλλο είναι μια γνώμη που αποκρούω
και μάλιστα έντονα την αποβάλλω
την καταπατώ...¹⁶

¹⁶ “Επιφαινόμενα”, στο Βαλαωρίτης, 2015:68.

Η αίσθηση της ανοχής ή όχι καθίσταται μία αποδεκτή σημασία γιατί υπερβαίνει την “επικίνδυνη” και “δηλητηριώδη” εγκεφαλική ποιότητα της γνώμης. Η ανοχή προϋποθέτει τη σύμπραξη πολλών διαφορετικών ιδιοτήτων του εγώ, όχι μόνο της λογικής, της έκφρασης ή του συναισθήματος, αλλά και περαιτέρω βιολογικών και καθαρά σωματικών λειτουργιών. Η ανοχή και η αποβολή αφορούν τη σωματική αφομοίωση ή τον εξοβελισμό ξένων και βλαβερών στοιχείων που απειλούν τον οργανισμό. Όμως ο διαποτισμός του σώματος με δηλητήρια είναι δεδομένος (“έτσι δηλητηριασμένος από κάτι που δεν υποφέρω”..., ό.π.) και τα αποτελεσματικότερα από αυτά είναι όσα προκαλούν “αλληθωρισμό” προς τα “ιερά και τα όσια — [σ]την πηγή την ίδια του λόγου χάριν”. Το αλληθωρο βλέμμα της δηλητηριώδους μέθης επεμβαίνει επί των “ιερών και οσίων” αντιλήψεων για την μεταφυσική και την αλήθεια και τις παραποιεί βλέποντάς τες, δημιουργώντας μέσα στη μεταβλητότητά του νέους συνδυασμούς που τις απομυθοποιούν. Η λήψη μίας πραγματικότητας που “διαρρέει διαρκώς και ανασχηματίζεται”¹⁷ από το βλέμμα συνδυάζεται άλλωστε με όλες τις αισθητηριακές λήψεις, σωματικές, γευστικές, αλλά και γλωσσικές.

Ο σχηματισμός της παράδοξης υποκειμενικότητας φτάνει, πάντως, στο απώγειό του στο διήγημα “Όπως ο Τούρκος μέσα μου” (Βαλαωρίτης, 1980:31–37). Εδώ ο χρόνος που περνά, συγκλίνοντας με τον επίσης μεταβατικό τόπο, δημιουργεί μία αίσθηση διαρκούς αχρονίας, καθώς η συγχρονικότητα αποδυναμώνει τη μελλοντικότητα και ακυρώνεται από αυτή: “Προς το παρόν δεν ξέρουμε. Κι ούτε σκοπεύουμε να μάθουμε προς το παρόν. Όταν θα το μάθουμε θα είναι πολύ αργά” (Βαλαωρίτης, 1980:31). Στο κείμενο πρωταγωνιστούν δύο παράδοξα όντα, ο Αλκιβιάδης και η Αργεντινή, που δεν είναι μόνον άνθρωποι, αλλά και στην όψη και στις πράξεις τους παρεισφρέουν εντός τους άλλες ζωικές και μηχανικές οντότητες. Ο Αλκιβιάδης, διαρκώς μεταλλασσόμενη και κυριολεκτικά “πολυσχιδής” μορφή, που εμπεριέχει γλωσσικά την προσωπικότητα του πολιτικού, φιλοσόφου, στρατιωτικού και ηδονιστή μαθητή του Σωκράτη, γράφει με τη μύτη του μολυβιού του που γίνεται μύτη του. Η Αργεντινή, πέραν του αλληγορικού ανθρωπομορφισμού της επίσης εντόςπραξικοπηματικών συνθηκών χώρας (το Ιούλιο του 1965, όπως προσδιορίζεται στο τέλος του κειμένου), παίρνει στάσεις ζών καθορισμένες από τις φυσικές της ανάγκες (ύπνος, ούρηση κλπ.). Μάλιστα, η Αργεντινή μορφοποιείται αρχικά ανάποδα, στη στάση του ανάστροφου πίνακα (inverted matrix) που, εκτός από τη μαθηματική του έννοια, με τη λήψη του εικονοποιεί σωματικά την αλλαγή μέρας και νύχτας, μία αντίληψη που συνδέεται με αλχημιστικούς και αποκρυφιστικούς συμβολισμούς, αλλά και τη βεδική πίστη για την έξοδο της νύχτας από το σώμα της γης.¹⁸ Τα δύο πρόσωπα αποκτούν διαφορετικές υποστάσεις αναλόγως με τον τρόπο που “λαμβάνουν” τα δεδομένα (αισθήματα, συνείδηση, σχέδια κλπ.) περνώντας από τις συγκινήσεις στη συνείδηση

¹⁷ “Υπό το πρίσμα της αέναης δυσπραγίας”, στο Βαλαωρίτης, 2015:69.

¹⁸ Οι ερμηνείες του αναποδογυρισμένου σώματος είναι ποικίλες και σχετίζονται κυρίως με τον σωματικό συμβολισμό των αστρονομικών σωμάτων, π.χ. των Υάδων (Calas, 184–199, Moxey, 104–140) αλλά και την αλχημιστική διύλιση συνδυαζόμενη με κάποια “ψυχοτρόπα” αποτελέσματα της αναποδογυρισμένης στάσης του σώματος (Dixon, 29).

σε μία διαρκή μεταβατικότητα λήψεων εντός τους και μέσα στον χρόνο με σκοπό την ικανοποίηση.

Ο Αλκιβιάδης, φιγούρα πλησιέστερη προς τον συγγραφέα που διαβάζει και γράφει, είναι ένας ζωικός ιερός Κύκλωπας, μία Πυθία εν υπνώσει, ένας Διόνυσος δράκος Πύρρος, μία δεξαμενή ιδεών, εικόνων, σκέψεων και ψυχικών καταστάσεων χωρίς σύνορα, που μόνες τους διαμορφώνουν μία υπερρεαλιστική γεωγραφία. Το εγώ plátetai μέσα από αλληπάλληλες ενσωματώσεις και τοκετούς. Ο Τούρκος μέσα του βγαίνει στην επιφάνεια όπως η μέρα από τα αναποδογυρισμένα ανοιχτά πόδια της νύχτας. Η κατασκευή της νέας φιγούρας είναι καθαρά γλωσσική: το εγώ δημιούργησε ένα πλάσμα από τη μεταφορά “γίνομαι Τούρκος”, ένα συμβάν συγχρόνως παραγόμενο από ένα γλωσσικό και ψυχικό γεγονός και παράγωγο άλλων συμβάντων. Η αντιπαράθεση του Ενός και μοναδικού Τούρκου Καπετάν Ένα ως αρχετυπικής μονάδας (τερατώδους και θεϊκής) και των άλλων είναι κυρίαρχη και δραματική: ο Ένας εμφανίστηκε γιατί οι ονειρικές και ψυχικές συνθήκες το επέτρεψαν. Η υπερρεαλιστική ονειρική σύνδεση της γλώσσας με την εικόνα συνέβαλαν στην ανάδειξη των συνθηκών αυτών. Η ιδέα που μοιάζει με τραίνο και αναπαύεται καθισμένη στην πόρτα του κήπου συμφύρει το γλωσσικό νόημα της μεταφοράς “ο (σ)ειρμός/τραίνο της σκέψης σταμάτησε” με τη λειτουργία της μετάβασης από τη μία ενότητα στην άλλη.¹⁹ Ο Τούρκος υπήρχε στατικά στο δημιουργημένο στιγμιαίο πλαίσιο αυτού του συμβάντος ως “εκείνος που ήταν. Ένας άνθρωπος ανυπόφορος, αλλά σε μία κατάσταση μεταβατική, με δύο λέξεις, στάσιμη” (Βαλαωρίτης, 1980:34), ο Νέμο και ο Οδυσσεάς μαζί, παρουσία με άπειρη ταυτότητα, αποκύημα της δημιουργικής ενέργειας του Αλκιβιάδη, ενός οραματιστή και ονειροπόλου που γεννά, plátetai και διαγράφει. Εντέλει ο Αλκιβιάδης “ενώνεται” με την Αργεντινή σε μία παράδοξη σκηνή αλληλοφαγώματος:

Η Αργεντινή άρχισε να μπαινει στο ανοιχτό στόμα του Αλκιβιάδη (το κρατούσε ανοιχτό με τον μαγνητισμό της) με τα πόδια πρώτα. Όταν είχε φτάσει ως τα γόνατα κοίταξε γύρω της να βεβαιωθεί αν την έβλεπε κανείς και γρήγορα τον έβαλε και κείνη στο στόμα της και άρχισε να τον ρουφάει από τα πόδια. Σε λίγο σχημάτιζαν έναν κύκλο που άρχιζε από τα πόδια του ενός και τέλειωνε στα πόδια του άλλου. Ο κύκλος έσφιγγε όσο ρουφούσαν ο ένας τον άλλον πιο πολύ. Στο τέλος το μεγαλύτερο μέρος των δύο σωμάτων ήταν ‘το ένα μέσα στ’ άλλο’. (Βαλαωρίτης, 1980:37)

Η τελευταία μεταφορά αποδίδει το γνωστό υπερρεαλιστικό παιχνίδι “το ένα μέσα στο άλλο”²⁰ οδηγώντας το σε μία ακραία μετάλλαξη, όπου το εγώ λαμβάνεται

¹⁹ Βεβαίως η υπερρεαλιστική εμμονή με το στάσιμο τραίνο, μπορεί να εντοπιστεί, σε ποικίλα λογοτεχνικά και εικαστικά περιβάλλοντα, πρβ. για παράδειγμα τον πίνακα “Καθλωμένος χρόνος” του René Magritte’s (“La Durée poignardée”, 1938).

²⁰ Το ένα μέσα στο άλλο (“L’un dans l’autre”) είναι το όνομα ενός υπερρεαλιστικού ομαδικού παιχνιδιού, που δημιουργήθηκε το 1954, και συνδέεται με τη διερεύνηση τηλεπαθητικών φαινομένων. Λιγότερο γνωστό από το “εξάισιο πτώμα”, το παιχνίδι αυτό βασίζεται σε μια συγκεκριμένη χρήση της εκτεταμένης μεταφοράς και παίρνει τη μορφή ενός γρίφου που πρέπει να λύσουν οι παίχτες. Το παιχνίδι ξεκινούσε όταν ένας από του παίκτες αποχωρούσε και έπρεπε να ταυτιστεί με ένα αντικείμενο (π.χ. μία σκάλα). Όλοι οι άλλοι έπρεπε να συμφωνήσουν με ποιο αντικείμενο θα τον ταύτιζαν (π.χ. ένα μπουκάλι

συγχρόνως και λαμβάνει δημιουργώντας έναν αέναο κύκλο. Η μετάλλαξη ως αλλοίωση ουσίας και μορφής αποτελεί κεντρική διαδικασία και στόχο της αλχημιστικής παραγωγής του έργου, μία διαδικασία που ο Jung περιγράφει στο δοκίμιό του “Η ψυχολογία της μεταβίβασης” (Jung, 1969:49–73) με την οποία ερμηνεύει την αλχημιστική ένωση βασιλιά και βασίλισσας ως μεταμορφωτική δύναμη της αγάπης. Το σχήμα και η κατάληξη του “ουροβόρου” που αποδίδει το αλληλοφάγωμα των δύο προσώπων, ο κύκλος και η εξόντωσή τους, είναι περισσότερο το ίχνος της αιωνιότητας, ο λεκές της αποκατάστασης την ενότητας και ισορροπίας για τη δημιουργία του νέου έργου.²¹

Ακριβώς σε αυτή την ενεργειακή συσσώρευση εντοπίζονται οι ταυτότητες στα κείμενα του Βαλαωρίτη, πολυπρόσωπες, προανθρώπινες, παρότι ανθρωπομορφικές, μεταβατικές, και αντιθετικές: μόνιμα σε διαρκή κίνηση, εκκρεμότητα, και ανισορροπία, πάντοτε τηρούν την υπέρβαση των ορίων που απαιτείται για να μην μπορεί ένας συγγραφέας να περικλειστεί σε οποιαδήποτε υπονόμηση της δυναμικής του. Η νεωτερικότητα του Βαλαωρίτη έγκειται ακριβώς σε αυτή τη διαρκή υπέρβαση υποκειμένων, χρονικοτήτων, μορφών και γλωσσών που συνενώνει την πλούσια εμπειρία της ελληνικής γραφής με τη διεύρυνση του λόγου και την ποικιλία της εικονικότητας όπως την έφερε στο προσκήνιο ο γαλλικός υπερρεαλισμός και τα αμερικανικά του παρακλάδια.

Τελικά φαίνεται ότι αυτό που ο Βαλαωρίτης πραγματοποιεί στη θεωρία συγκλίνει και αποκλίνει με και από αυτό που πραγματοποιεί στη συγγραφική πράξη. Καταρχήν, η γραφή του ως συμβάν, όπου συνυπάρχουν εννόηση, εμπειρία και ανανέωση, εποπτεύεται από ένα εμπλουτισμένο συγγραφικό υποκείμενο, όπως αυτό προκύπτει από τη μοντερνιστική, δομιστική και μεταδομιστική θητεία του Βαλαωρίτη. Επιπλέον, οι κεντρικές στο έργο του μεταφορές της προδοσίας της γραφής και των κοκάλων της γλώσσας μπορούν να ειπωθούν υπό το πρίσμα αυτό: ο συγγραφέας ως αναγνώστης του εαυτού του και των άλλων καταναλώνει για λογαριασμό του τη γραφή αποκάλυπτοντάς την, την ανασύρει, τη διασύρει και τη γενεαλογεί. Από την άλλη πλευρά, και στην πράξη πλέον της γραφής του Βαλαωρίτη, ο αναγνώστης “παίζεται” από ένα πολυπρόσωπο και σχεδόν βιολογικά μεταλλασσόμενο “εγώ” του κειμένου. Εδώ πλέον ο γραπτός λόγος γίνεται ο ίδιος προδότης του φορέα του: το μεταφορικό συμπυκνώνεται σε κυριολεκτικό, η λέξη γίνεται αντικείμενο και διαρκώς και με ταχύτητα μεταλλάσσεται σε καινούργιες μεταφορές, που στους κρισιμότερους νομαδικούς τους σταθμούς υπονοούνται πάντοτε σε συμφραζόμενα εθνικά ή/και ιστορικά.

σαμπάνια). Σκοπός του παιχνιδιού ήταν η περιγραφή του ενός (π.χ. της σαμπάνιας) να αντικαταστήσει σταδιακά την περιγραφή του άλλου (π.χ. της σκάλας). Βλ. και το σχετικό ποίημα του Βαλαωρίτη στις *Εστίες μικροβίων* “Το ‘να μέσα στ’ άλλο” γραμμένο την ίδια περίπου εποχή με το διήγημα (μεταξύ 1961–1964), τώρα Βαλαωρίτης, 1983:172.

²¹ Ο γιουγκιανός ψυχολόγος Erich Neumann μιλά το 1949 για την ουροβόρο σύνθεση ως το πρώιμο στάδιο του εγώ, το στάδιο της απόλυτης αυτοδυναμίας και ικανοποίησης, τόσο σε ατομικό όσο και σε οικουμενικό επίπεδο (Neumann, 1995:5–38).

Βιβλιογραφία

Αρσενίου, 2008

Ελισάβετ Αρσενίου, “Σημειωτική εμπειρία και γυναικεία γραφή: το υποκείμενο εν προ-
όδω”, επιμ. Βασιλική Κοντογιάννη στον τόμο *Λόγος γυναικών*, Πρακτικά Διεθνούς Συνε-
δρίου, Κομοτηνή 26–28 Μαΐου 2006. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο,
237–250.

Αρσενίου, 2016

Ελισάβετ Αρσενίου, “Νάνος Βαλαωρίτης: ανοίγοντας τον Αιώνα”, στον τόμο *Επισκέψεις σε
ζώντες ποιητές (7 και 8 Δεκεμβρίου 2012)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και
Γενικής Παιδείας, 149–176.

Βαλαωρίτης, 1974, 1977

Νάνος Βαλαωρίτης, *Το ανώνυμο ποίημα του Φωτεινού Αηγιάννη*. Σαν Φρανσίσκο: Το Καλώ-
διο, Αθήνα: Ίκαρος.

Βαλαωρίτης, 1980

Νάνος Βαλαωρίτης, *Ο Προδότης του γραπτού λόγου*, διηγήματα 1964–1974. Αθήνα: Ίκαρος.

Βαλαωρίτης, 1982, 1999

Νάνος Βαλαωρίτης, *Απ’ τα κοκάλια βγαλμένη*. Αθήνα: Νεφέλη.

Βαλαωρίτης, 1983

Νάνος Βαλαωρίτης, *Ποιήματα I*. Αθήνα: Ύψιλον/βιβλία.

Βαλαωρίτης, 1987

Νάνος Βαλαωρίτης, *Ποιήματα 2 (1965–74)*. Αθήνα: Ύψιλον/βιβλία.

Βαλαωρίτης, 2002

Νάνος Βαλαωρίτης, *Τα σπασμένα χέρια της Αφροδίτης της Μήλου*. Αθήνα: Άγρα.

Βαλαωρίτης, 2005

Νάνος Βαλαωρίτης, *Γνωρίζετε την Ελπινίκη*; Αθήνα: Ηλέκτρα.

Βαλαωρίτης, 2015

Νάνος Βαλαωρίτης, *Το υποκύανο μάτι του Κύκλωπα, ποιήματα*. Αθήνα: Ψυχογιός, 68.

Τερζάκης

Φώτης Τερζάκης, “Η σχεσιο-διαδικασιακή φιλοσοφία του Alfred North Whitehead”. [http://
fotisterzakis.gr/Keimena/21_whitehead.htm](http://fotisterzakis.gr/Keimena/21_whitehead.htm) (Date accessed: 11/24/2016).

Bains, 1997

Paul Bains Paul, “Subjectless Subjectivities”, *Canadian Review of Comparative Literature*,
Σεπτέμβριος, τομ. 24, αρ. 3.

Calas, 1969–70

Elena Calas, “Bosch’s Garden of Delights: A Theological Rebus”, *Art Journal*, τομ. 29, αρ. 2
(Χειμώνας).

Christiaens, 2013

Wim A. Christiaens, “The Deleuzian concept of structure and quantum mechan-
ics”, *Proceedings of the Young Quantum Meetings*, April 4. [https://www.researchgate.net
/publication/268488417_THE_DELEUZIAN_CONCEPT_OF_STRUCTURE_AND_
QUANTUM_MECHANICS](https://www.researchgate.net/publication/268488417_THE_DELEUZIAN_CONCEPT_OF_STRUCTURE_AND_QUANTUM_MECHANICS) (Date accessed: 11/24/2016).

Deleuze and Guattari, 1987

G. Deleuze and F. Guattari, *A Thousand Plateaus (Mille Plateaux)*, 1980). Minneapolis: Uni-
versity of Minnesota Press, 380.

- Deleuze, 1969
Gilles Deleuze, *Logique du Sense*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Deleuze, 1988
Gilles Deleuze, γράφει το *Le pli - Leibniz et le baroque*. Paris: Editions de minuit, στα ελληνικά.
- Deleuze, 1997
Gilles Deleuze, *Essays Critical and Clinical*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, 2004
Gilles Deleuze, *Logic of Sense*, Continuum Impacts.
- Deleuze, 2006
Gilles Deleuze, *Η πτύχωση, ο Λάιμπνιτς και το μαρόκ, μτφρ. Νίκος Ηλιάδης*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Dixon, 1981
Laurinda S. Dixon, *Alchemical Imagery in Bosch's Garden of Delights*. UMI Research Press, 29.
- Guattari, 1991
Félix Guattari, *Chaosmose; un nouvel paradigme esthétique*. Paris: College International d'Études Transdisciplinaires.
- Jung, 1969
Carl Gustav Jung, *The Psychology of Transference*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 3rd edition, 49–73.
- Moxey, 1994
Keith Moxey, “Hieronymus Bosch and the ‘World Upside Down’: The Case of ‘The Garden of Earthly Delights’”. Στο *Visual Culture: Images and Interpretations*. Connecticut: Wesleyan University Press.
- Neumann, 1995
Erich Neumann, *The Origins and History of Consciousness*, Bollington series XLII: Princeton University Press, 5–38.
- Prince, 1987
Gerald Prince, *A Dictionary of Narratology*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Whitehead, 1938
Alfred North Whitehead, *Science and the Modern World*. Penguin Books, 89–90.
- Whitehead, 2013
Alfred North Whitehead, *Διαδικασία και πραγματικότητα*, μτφρ. Φώτη Τερζάκη. Αθήνα: Παπαζήση.
- Wolfe, 2009
C. Wolfe, *What is posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.